

גדר דין של העולה עולה ראשונה

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

הגמ' בפסחים בדף נח: אומרת כי יש להקדים את התמיד לפסח, שכן על קרבן התמיד נאמר 'בין הערבים': 'את הכבש האחד תעשה ביום ואת הכבש השני תעשה בין הערביים'. ובדין קרבן הפסח נאמר להקריבו 'בערב': 'שם תזבח את הפסח בערב, כבוא השמש, מועד צאתך ממצרים', ו'בין הערביים': 'ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים', ונמצא שיש להקריב את הפסח לאחר תמיד של בין הערביים. מילתא שלא היה פשיטא ללא מקור. ובלשון הגמ': 'אוחר דבר שנאמר בו בערב ובין הערביים, לדבר שלא נאמר בו בערב אלא בן הערביים'.

הרמב"ם בהל' תמידין ומוספין פ"א ה"ג לא הזכיר טעם זה, וכתב כי הפסח קרב לאחר התמיד מטעם חדש: 'שאי אפשר שיקריבו כל ישראל פסחיהן בשתי שעות'. התוס' יו"ט ביבמות פ"ה מ"ב והחת"ס בדף פח: הבינו שהרמב"ם רק באר טעמא דקרא ודרשת חז"ל, ולא כתבו כמקור חדש לדין זה.

הגמ' אומרת: 'מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר ת"ל ועוד עליה העולה וכו' העולה עולה ראשונה'. בגדר הדין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר מצינו כמה דרכים בראשונים, ונציין השיטות:

א. נאמרה הלכה בהלכות 'תדיר ושאינו תדיר', כיון שתמיד הוא תדיר יותר משאר קרבנות, לכן הדין הוא, שהוא קודם לשאר הקרבנות, [ולמדו מכך בנין אב לכל מקום שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם]. ולפי"ז אינו דין בקרבן, אלא הוא דין בגברא באיזה צורה יקיים את מצות הקרבה.

ב. נאמרה הלכה בקרבנות בסדרי ההקרבה, וילפינן מ'העולה' דין בקרבן תמיד שיהא ראשון לכל הקרבנות.

ג. אומנם הוא דין בקרבנות אך אינו דין בתמיד, אלא שהוא דין בכל הקרבנות שיהיו בין ב' התמידים, שהקרבות יוקרבו בין ב' התמידים.

ד. נאמרה הלכה ודין במערכה שעל גבי המזבח, דהיינו שצורת סידור המערכה הוא שלאחר שסידר העצים מקריב את התמיד, וזה גמר סידור של המערכה, ולכן כל הקרבנות הם לאחר הקרבת התמיד שכולם לאחר סידור המערכה.

א. שיטת תוס' גדרי תדיר וקדימויות

תוס' ב"ה 'אוחר' כתבו: 'תימא דבפרק כל התדיר מפקינן קרא אחרינא דתנן התמידין קודמים למוספין שנאמר מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד'. מבואר שגדר הילפותא דמלבד עולת

הבוקר הוא דין של תדיר ואינו תדיר קודם, ולכן מוספי ראש חודש קודמים למוסף של ר"ה. הרי לן הלכה של דיני קדימויות, וכי יש להקדים את התדיר בשל מעלת תדירותו.

המקדש דוד בס"ט סק"א תמה על קושיית תוס', שכן יש נפק"מ גדולה בין ב' הלימודים, שהילפותא כאן העולה עולה ראשונה הוא הלכה של קדימה שיהא התמיד קודם, אבל הלימוד של מלבד עולת הבוקר הוא הלכה של תדיר. ונפק"מ אם יוכל להקריב את ב' הקרבנות יחד, שאם הוא הלכה של תדיר יוכל להקריב ביחד, שכל הדין הוא רק שלא יקדים את האיניו תדיר קודם, אבל הילפותא של עולה עולה ראשונה מלמד, שיהא כאן הלכה שתהא העולה ראשונה בהקרבה, וממילא לא יוכל להקריב ביחד אלא חייב להקדים את התמיד. ועוד הביא שבתוספתא פ"ג דזבחים מבואר שכל ההלכה של תדיר הוא רק אם הוא לפניו, אבל אם אינו לפניו בעזרה לא, וכ"ז הלכה מדין תדיר אבל העולה עולה ראשונה אינו כן.

המקדש דוד ס"ט הוכיח מרבנו גרשום במנחות מט. שגדר דין של עולה עולה ראשונה הוא דין קדימה בסדר ההקרבה, הגמ' מסתפקת לגבי ציבור שאין להם תמידים ומוספין איזה מהם קודם, ואומרת הגמ' שאם אין להם רק קרבן אחד ע"כ שתמיד קודם למוסף, כיון שהוא תדיר ומוקדש. ופירש רבנו גרשום ז"ל שתמיד תדיר שקרב כל יום, ומוקדש דמיקדשו תמידין קודם מוספין שהקרבת התמידין הוא קודם. ולכאורה דבריו תמוהין מה שביאר שמעלת מוקדש מפני שקודמים למוסף, ואם טעם הקדימה הוא מחמת שזה תדיר א"כ הרי זה אותו מעלה של תדיר, אלא ע"כ שהמעלה של מוקדש הוא שנאמר בדין העולה עולה ראשונה שתמיד יש בו דין שיהא קודם לכל הקרבנות. נאמרה כאן הלכה חדשה בסדר ההקרבה, שהחפצא של התמיד יהא קודם לכל הקרבנות, וזה הכונה שתמיד הוא מוקדש מפני שנאמר הלכה בתמיד שיהא קודם לכל הקרבנות.

מקושיית תוס' נראה דס"ל שגדר הילפותא של העולה עולה ראשונה הוא גם גדר של תדיר, ולכן הקשו תוס' מדוע בעינין ב' פסוקים, וכן משמעות לשון תוס' בהמשך דבריהם דעבדי צריכותא על ב' הפסוקים, ובאמת שבתוס' במנחות מט. מפורש יותר שס"ל כן, שכתבו לישיב דבעינין קרא שהעולה עולה ראשונה להקדים עולה למנחת חביתין שאע"פ שהוא תדיר כמו עולה שהיא בכל יום מ"מ עולה קודמת מהך קרא, וכתבו תוס' דמכאן ילפינן לכל מקום שדם קודם למנחה דתנן העופות קודמין למנחות.

מבואר בתוס' שגדר הילפותא שנלמד מהעולה אינו הלכה שתמיד הוא ראשון, אלא הוא הלכה של קדימה בכל הקרבנות שהקרבת דם קודם למנחה, וזהו הלכה שכל דבר שמקודש מחברו קודם לחברו, ולכן ס"ל לתוס' בקושייתם שגדר הלימוד של העולה עולה ראשונה ומלמד עולת הבוקר חדא דינא של קדימה של תדיר, ולכן הקשו מדוע בעינין ב' הפסוקים.

שיטת התוס' שדין קדימה הוא רק כשב' הקרבנות לפניו תוס' ד"ה 'העולה עולה ראשונה': וליכא למימר דהתם איצטריך לציבור שאין להם תמידין ומוספין אלא כדי אחד מהם דהא קתני התם וכו', מבואר בתוס' דמקרא דהכא דהעולה עולה ראשונה ידעינן רק היכא שיש את ב' הקרבנות לפנינו, אבל אם אינם לפנינו אין חיוב לקנות קרבן עולה, אבל מקרא דמלבד עולת התמיד דילפינן שתדיר קודם צריך הוא לקנות קרבן תמיד, ונמצא שכל הלימוד מקרא דהעולה הוא קדימה כשיש לפנינו את ב' הקרבנות, אבל כשאין לפנינו את ב' הקרבנות ל"ש בזה דיני קדימה, אבל מקרא דתדיר ילפינן שצריך להיות הקרבה של תמיד קודם.

האחרונים דנו בדברי התוס', שאפשר שיש משמעות לכל ציווי ולכל פסוק;

הקובץ שעורים פסחים אות רד כתב: 'דשני דינין חלוקין הן א' דין קדימה כשיש שניהן, ב' דין דחיה כשאין לו אלא כדי אחד מהן, דשאינו תדיר נדחה מפני תדיר', כמ"ש הרא"ש פ' במה מדליקין, ולכאורה כיון דאסור להקריב מוסף קודם לתמיד מפני דין קדימה, א"כ כשאין להן לא כדי אחד מהן ע"כ צריך להקריב התמיד, דאל"ה נמצא מקריב מוסף קודם לתמיד, וצ"ל, דאין איסור בקדימת שאינו תדיר, אלא מצוה להקדים התדיר, והיכא דליכא לתמיד כלל, מותר להקריב שאר קרבנות דומיא מ"ש במרדכי, דהיכא דאנוס בעשית ציצית מותר ללבוש בגד בלא ציצית, משום דליכא איסורא ללבוש בגד בלא ציצית, אלא דאיכא מצוה לעשות ציצית ואנוס רחמנא פטריה... כשמקריב שניהן, איכא איסורא להקדים שאינו מקודש למקודש'.

השפ"א כאן כתב דהך יסוד שחידשו התוס' דעולה עולה ראשונה נאמרה רק בכה"ג שיש לו לפניו ב' קרבנות, מפורש כן בערכין בדף יא: דקאמר דב"ז בתמוז בטלה התמיד, אבל מ"מ היו מקריבין עדיין עד תשעה באב, ומבואר שכל הדין של העולה עולה ראשונה הוא רק הלכה של קדימה, ולכן כשאין לו מה להקדים אין דין שהעולה תהא ראשונה.

אולם בחי' הגר"ז מנחות בדף מט. כתב דאף למאי דילפינן מקרא דהעולה עולה ראשונה אסור להקריב אף אם אין לו עולה אסור לו להקריב, וביאר דהא דמבואר בערכין שהיו מקריבין לאחר שנתבטלה התמיד, היינו לאחר ד' שעות שכבר עבר זמן של התמיד, דבזמן הזה אין דין של העולה עולה ראשונה, וע"ש מ"ש"כ לבאר סוגית הגמ' במנחות, ונראה מדבריו, דכונת הגמ' במנחות הוא דמדין העולה ראשונה אסור להקריב קרבן אחר אם אין קרבן תמיד, אולם אם ירצו שלא לקנות תמיד יוכל להמתין עד שעה ד' ואז יביאו קרבן מוסף, אבל מצד ההלכה של תדיר מחויב לקנות קרבן תמיד ולהקריבו ולא להמתין לד' שעות ולהקריב את מוסף, ולדבריו צ"ל נמי דמ"ש"כ תוס' כאן הוא שיקריב לאחר ד' שעות שכבר עבר זמן התמיד, ולכן ל"ש הדין של העולה עולה ראשונה.

והנה החזו"א מנחות בס' לג סק"ג ד"ה 'הנה' הוכיח ממנחות מט. שהגמ' באה לבאר הא דקתני במשנה תמידין אין מעכבין את המוספין, ומוספין אין מעכבין את התמידין, וקאמר בגמ'

דהיכא שיש לו לפניו תמיד ומוסף, הדין הוא שתמיד קודם כיון דכתיב בקרא העולה עולה ראשונה. וקאמר הגמ' דאי לית ליה, תמיד קודם שהרי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, והגמ' לא מביאה הא דעולה עולה ראשונה. ע"כ דבכה"ג שאין שניהם לפניו ל"ש לומר קרא דעולה עולה ראשונה, שלא מקדים דבר קודם תמיד, שהרי אין לו, אבל מדין תדיר מקשה הגמ' שבדין של תדיר התחדש שהוא דוחה את הקרבת המוסף ולא רק דין של קדימה.

המנחת חינוך במצוה ה' כתב שדרשת 'אוחר דבר' חידשה שאין כאן רק דיני קדימויות אלא שזמן הפסח הינו מאוחר, ולא הגיע לפני הקטרת התמיד. כן בחידושי ר' אריה לייב בס"י יא הגדיר שבעוד דין התדיר מגדיר את סדרי ההקרבה, דין 'עולה ראשונה' מגדיר שכל עוד לא קרב התמיד, יתר הקרבנות הינם בבחינת מחוסר זמן. לדבריו, דין העולה הראשונה הינו מדיני הקדימויות, אך הפסוק היתר חידש שלא הגיע זמנם של הקרבת יתר הקרבנות כל עוד לא קרב התמיד.

ב. שיטת הרמב"ן נאמר שהקרבנות יוקרבו בין התמידים

הרמב"ן בהשגות לספר המצוות לרמב"ם שכחת העינין מצוה יא כתב: 'שנצטוינו להקריב כל הקרבנות הבאים בנדבה או בחובה בין שני התמידין לא קודם תמיד שלשחר ולא אחר תמיד שלבין הערבים. והוא אמרו ית' (ר"פ צו) וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלים כל הקרבנות כולם (פסחי' נח א) ירצה לומר שמשעה שיסדר הכהן המערכת כאמרו יתע' ובער עליה הכהן עצים בבוקר בבוקר יערוך עליה העולה הידועה שהיא עולת הבוקר ועליה יקטיר וישלים כל הקרבנות לא על התמיד הבא בערב וזו היא מצות עשה. ובגמ פסחים (נט א) אמרו בפרוש אין לך דבר שקודם לתמיד שלשחר אלא קטורת, ואין לך דבר שמתעכב אחר תמיד שלבין הערבים אלא קטורת ונרות ופסח ומחוסר כפורים בערבי פסחים'.

מבואר מדברי הרמב"ן שהוא מדיני הקרבנות שצריכות להיות בין התמידים ולא להקדימם לתמיד ולא לאחר הקרבת התמיד של בן הערביים. ומבואר, שהוא דין בקרבנות כולם שיהיו בין ב' התמידים ולא מדיני הקדמת התמיד. לדברים אלו, הדין של 'עליה השלם כל הקרבנות' והדין של 'העולה עולה ראשונה' היא הלכה אחת.

הריטב"א ביומא ב"דף לז. כתב בהדיא כן שנאמר כאן איסור אחד שכל הקרבנות צריכים להיות בין ב' התמידין: 'כדכתיב וערך עליה העולה ובתר הכי כתיב והקטיר עליה חלבי השלמים. כי על עולת התמיד של שחר דוקא מקריב חלבי השלמים ושאר כל הקרבנות, ולא על עולה של בין הערבים, כי אין אחריה כלום חוץ מן הפסח'. עי' בחי' ר' אריה ליב סוף סי' יא שדן אם דין הפסוק 'עליה השלם כל הקרבנות כולם', הינו איסור עשה בפני עצמו או שהינו משלים את דין עולת התמיד של שחר, ואזי נאמר שכל

ג. שיטת רש"י דין בגדרי המערכה

רש"י בפסחים בדף נח: בד"ה 'מנין שלא יהא דבר' כתב: 'נקטר במערכה משנערכה שחרית קודם לתמיד של שחר, ת"ל וערך עליה בתר וביער עליה הכהן דהוא סידור המערכה'. משמע ברש"י שלמדו מהפסוק העולה עולה ראשונה שאינו קדימה בסדר ההקרבה, אלא שהוא הלכה בסדר המערכה, שיש להקטיר בראשונה ע"ג סדר המערכה את העולה. כן מבואר ברש"י ביומא דף כז: בד"ה 'הוי': הוי אומר זה טלה - תמיד של שחר, הזקיך הכתוב בו למערכת עצים חדשה בכל בקר ואש על המזבח תוקד בו, והך מוקדה - סידור המערכה היא, כדתניא לקמן בפרק שלישי: ובער עליה הכהן עצים בבקר וערך עליה העולה ואמר מר העולה - עולה ראשונה, אבל שאר קרבנות לא הוזקו לחידוש מערכה'. וכן הוא בדברי רש"י ביומא בדף לג: בד"ה 'מנין': 'מנין שלא יהא דבר ניתן על מערכה גדולה קודם לאברי התמיד'. לא כתב שיהא התמיד קודם ליתר הקרבנות, אלא שהוא הראשון על המערכה. וכן הוא ברש"י ביומא בריש דף לד. בד"ה 'תלמוד לומר וערך עליה העולה': 'משמע תהא ראשונה, דאי לאורוי בעלמא אתא שיקטירו עליה עולה ושלמים - נכתוב וערך עליה'.

במשנה בתמיד פ"ב מ"א הובא סדר עבודת בית המקדש היומית: 'האברים והפדרים שלא נתעכלו מבערב - סולקין אותן על צדי המזבח (לסדר המערכה, ובכדי שלא יפסלו בלינה)', ובמשנה ה נאמר: 'האיברים והפדרים שלא נתאכלו מבערב, מחזירין אותן למערכה'. נחלקו הראשונים בביאור המשניות ובסדר היום במקדש.

המפרש במשניות ותוס' יו"ט שם ביאר שכונת המשנה שמחזירין את האברים והפדרים שלא נתעכלו עדיין למערכה לאחר שהקריבו את התמיד, משום שאין להקטיר קודם התמיד, וכונתו שמכיון שהורידו את האיברים מהמזבח א"א להחזירן ולהקטירן אלא רק לאחר התמיד. נמצא לדבריהם, שהמשניות לא נכתבו כסדר עשייתן, שהרי רק בפרק ג שנו את סדרי הקרבת התמיד.

מנגד, הרא"ש על הגליון כתב שאין מניעה להעלות לפני התמיד את שיירי האברים והפדרים שלא נתעכלו מבערב, ואין בזה משום שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר, ורק לגבי קרבנות היום יש להקדים את התמיד. כן סבר הראב"ד בפירוש המשנה שם, ובאר שאין בזה חסרון של הקרבה קודם לתמיד, משום דהוה סוף עבודת הלילה, וכשם שאין איסור הקטרת אימורי היום לאחר תמיד של בין הערבים, מכיון שהזריקה היה ביום.

המנחת אברהם מנחות בדף מט. תמה על דברי המפרש ותוס' יו"ט, שהרי סידור המערכה לא היה בשעה הראויה להקרבת התמיד, ואין לפנינו תמיד שיהא לו זכות קדימה. והוכיח מכך, שלשיטתם, יש גדר חדש בדין 'העולה עולה ראשונה', שאין זה דין בהקרבת התמיד ובדיני קדמויות, אלא נתחדש דין והלכה בדיני המערכה, שהשלמת סידור המערכה היא ע"י

שהקטרה הראשונה ע"ג המערכה היא ע"י הקטרת התמיד, ולכן א"א להחזיר האיברים של אתמול למערכה, אע"פ שמצד ההלכה של תדיר אין זה זמן הקרבת התמיד.

ובזה יבואר כל לשונות של רש"י בסוגיין וביומא שכתב שלא יהא קודם במערכה, משום שיסוד דין שהתמיד צריך להיות קודם לכל הקרבנות הוא דין במערכה ולא רק בסדר ההקרבה. וראה לשון רש"י במסכת כתובות דף קו:: 'העולה עולה ראשונה - מנין שלא יהא דבר קודם על המערכה לתמיד של שחר ת"ל וערך עליה העולה והוינן בה מאי תלמודא ואמר רבא העולה משמע העולה האמורה ראשון בסדרי קרבנות והיא עולת הבקר שנא' ואמרת להם זה האשה כו' וה"א יתירא קא דריש וה"נ את שאר הכסף בכסף שיש לו שאר'.

וכן רש"י ריש פרשת צו פסוק ה' על הפסוק: 'והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים'. באר רש"י: וערך עליה העלה - עולת תמיד היא תקדים:

מבואר בדבריו שהוא דין בסדר המערכה, ובאמת מעיקר משמעות הפסוקים בפרשת צו משמע כן, דקתני זאת תורת העולה וגו' וכל המשך הפסוקים הוא סידור המערכה, ואח"כ קתני הקרבת התמיד ע"כ שהוא דבר אחד. מגד, הרא"ש סבר שההלכה שלא יהא דבר קודם לתמיד הוא הלכה בסדר ההקרבה, שקרבן תמיד הוא צריך להיות קרבן הראשון בסדר הקרבנות, וסבר שהדברים אמורים בקרבנות היום ולא בקרבנות של אתמול.

האור החיים הק' בויקרא פרק ו' באר שעולת התמיד צריכה להיות ראשונה על המערכה, וסבר שדין זה לעיכובא אף אם אין עולה בנמצא, וכל שיקריבו לפני התמיד, נפסל: 'הא למדת אם אין עולה כל הנעשה קודם לה פסול, ומזה ישתלשלו דברים רבים שיש בהם חסרון כ"ס, הרי שהביא כבש בן שנתו ואם היה מקריבו סמוך להבאתו היה כשר ולצד שאומרים לו עמוד (עז) שיקרב תמיד של שחר הרי זה הפסידו בשהית שעה אחת, כי מונין שעות לקדשים... וכן משכחת לה אם קמץ והקטיר קודם הרי זה פסול'. וכתב שבשל גדר זה נאלצו להוציא ממון רב בעת המצור לקנות כבש בממון רב, שכן בהעדרו לא יכלו להקטיר דבר אחר: 'אם משכחת לה שיהיה זמן שלא היה להם כבשים להקריב בזמן שהיתה ירושלים במצור, ואין מציאות לעבודת בית אלהינו להקריב קרבן מהקרבנות הבאים משאר בעלי חיים והמנחות והקטורת, וצריכין ישראל לתת ממון רב בכבש לצד שאין מציאות להקריב עד שיקדים. וכן תמצא (ב"ק פ"ב ב) שהיו משלשין להם קופה מלאה דינרי זהב בעד כבש אחד ואין לך חסרון כ"ס גדול מזה, ואולי שאם לא היה העיכוב הנזכר לא היו נותנים כל הפלגה בכבש אחד בכל יום, ובפרט מנכסי גבוה'.